

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

О. М. ЯЦЕНКО

доктор економічних наук

професор кафедри міжнародної торгівлі

Н. Г. НЕВЗГЛЯД

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Проаналізовано світовий ринок торгівлі агропродовольчою продукцією, визначено основних учасників ринку та досліджено місце України в світовому обігу товарів харчування. Розглянуто глобальні тенденції в розвитку сільського господарства та сформовано напрями реалізації експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах кризи та глобальних змін.

Ключові слова: глобальний ринок, сільське господарство, торгівля агропродовольчою продукцією, кон'юнктура ринку, експортери, імпортери

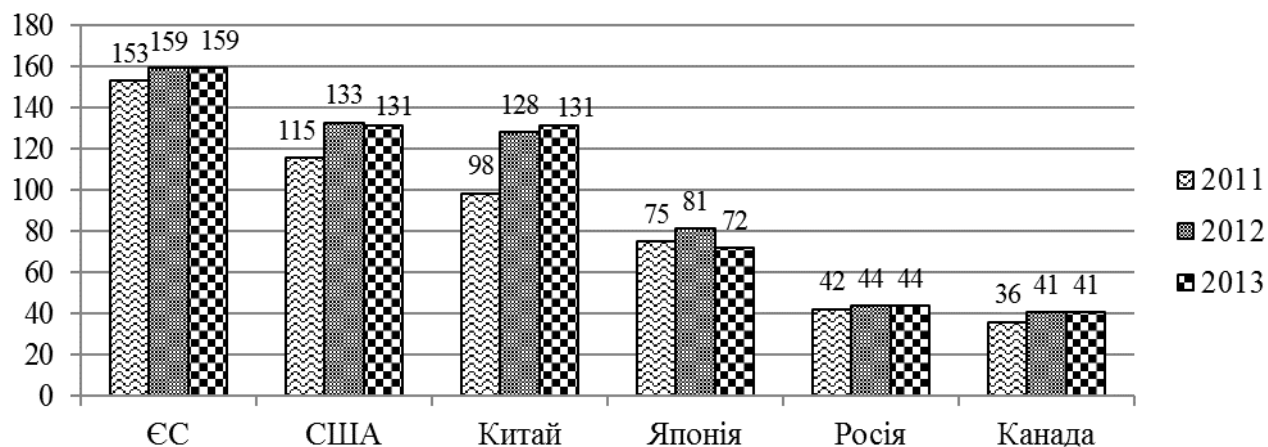
Постановка проблеми. В умовах динамізації конкурентного середовища глобального агропродовольчого ринку актуалізуються питання продовольчої безпеки, з одного боку, та ефективної міжнародної торгівлі, з іншого. Сільське господарство є однією з найважливіших галузей матеріального виробництва більшості країн світу та відіграє значну роль у розвитку держави. Товарному потенціалу експортування аграрного сектору України на сучасному економічному етапі розвитку держави належить провідне місце, а в кризових умовах ця галузь економіки може суттєво пожвавити процес виходу з економічної кризи. Зазначені положення зумовили вибір теми дослідження, її логіку та структуру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження глобальної моделі розвитку, впливу глобалізації економіки на структуру і трансформацію ринкових відносин, визначення місця й можливостей адаптації України до цих процесів, експортної орієнтованості вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції та впливу глобалізаційних трендів на розвиток сектору присвячено праці вітчизняних вчених: В. Власова, В. Губенка, Т. Зінчук, Н. Карасьової, А. Кредісова, Ю. Лупенка, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова, Є. Савельєва, О. Скидана, С. Соколенка, А. Філіпенка, М. Чумаченка, А. Чухна, І. Школи та ін. Проблеми розвитку продовольчих ринків досліджували В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдуцький, Ю. Завадська, І. Іртищева, П. Саблук, Т. Стройко, Л. Худолій, О. Шпичак. В основу їх праць покладені питання формування аграрного ринку та вдосконалення економічного механізму його функціонування. Разом із тим, проблеми становлення ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції і розвитку галузей сільського господарства в умовах глобалізації економіки залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими і не відображають синтезу інтересів суб'єктів глобальної економіки, особливо у секторальному аспекті. На виняткову увагу в цьому контексті заслуговує географічна експортна диверсифікація.

Мета дослідження – визначення сучасної кон'юнктури світової та національної торгівлі агропродовольчими товарами, а також напрямів географічної експортної

диверсифікації зважаючи на глобальні тренди. **Об'єкт дослідження** – процес розвитку світових відносин з обігу товарами агропродовольчого сектору.

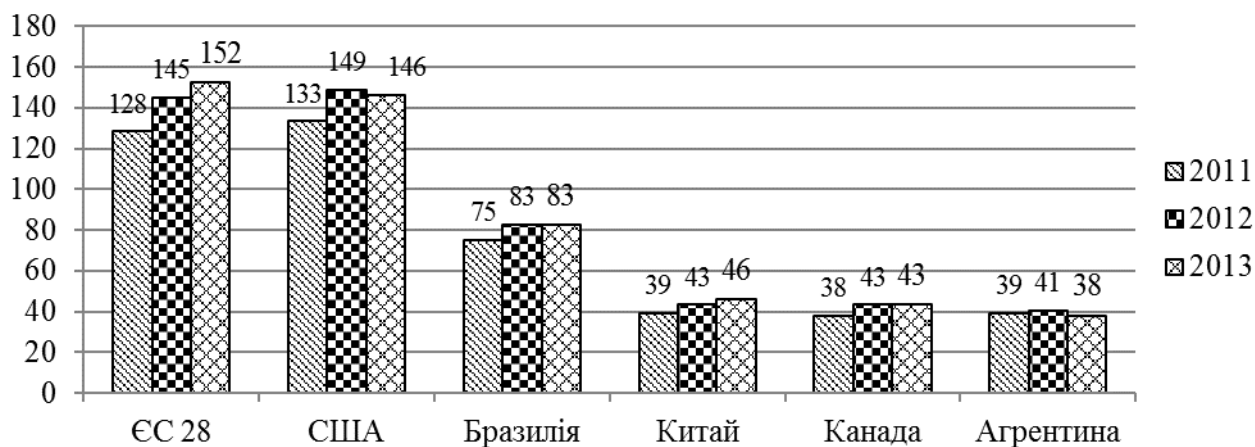
Виклад основного матеріалу. Найбільшими імпортерами агропродовольчої продукції є розвинені країни, в 2013 р. лідерами стали ЄС, США та Китай (рис. 1) [1, 2]. Такий стан речей пояснюється наявністю в країнах попиту на товари іноземних виробників та переорієнтація країн на розвиток високотехнологічної та фінансової сфер.

Рис. 1. Найбільші країни-імпортери агропродовольчої продукції у 2011-2013 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано на основі [3].

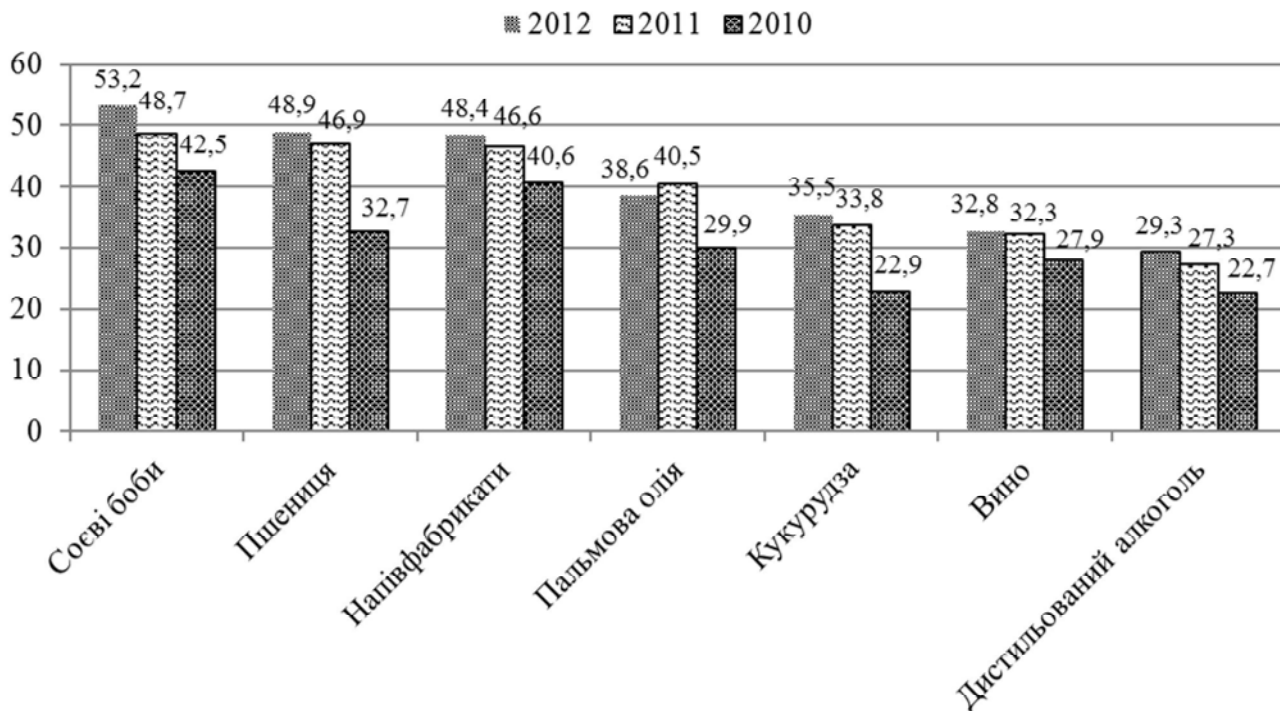
Головними експортерами агропродовольства вже довгий час залишаються США, ЄС та Бразилія (рис. 2).

Рис. 2. Провідні країни-експортери агропродовольчої продукції 2011-2013 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано на основі [3].

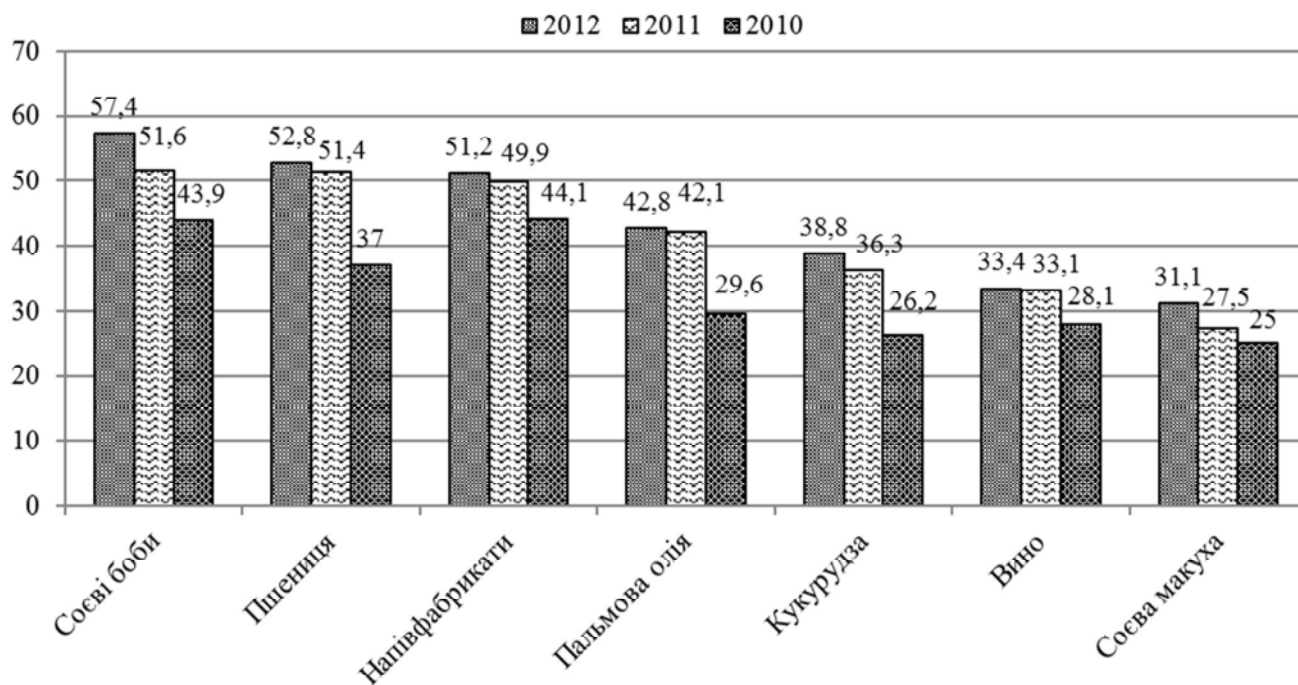
Досліджуючи світовий товарооборот агропродовольчими товарами, встановлено, що пшениця, готові напівфабрикати, соя, пальмова олія та кукурудза стали лідера експортованих товарів (рис. 3).

Рис. 3. Найбільш експортовані товари сільського господарства в 2010-2012 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано на основі [4].

У той же час імпорт товарів децю різниться. Основними товарами що імпортуються стали соя, пшениця, готові напівфабрикати, пальмова олія та кукурудза (рис.2.4.).

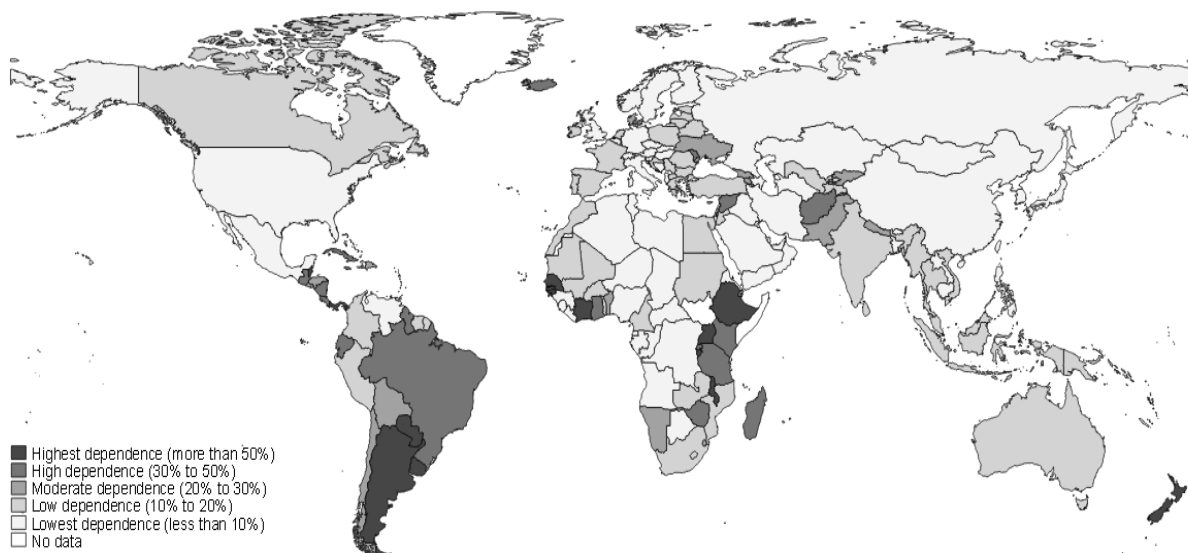
Рис. 4. Найбільш імпортовані товари сільського господарства в 2010-2012 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано на основі [5].

Країна-експортер не завжди є лідером у виробництві агропродовольчих товарів, адже деякі держави-виробники споживають продукцію власного виробництва. Такі країни варті

уваги, вивчаючи ринок сільськогосподарських товарів, оскільки можуть стати потенційними імпортерами, або експортерами залежно від стратегій та умов розвитку.

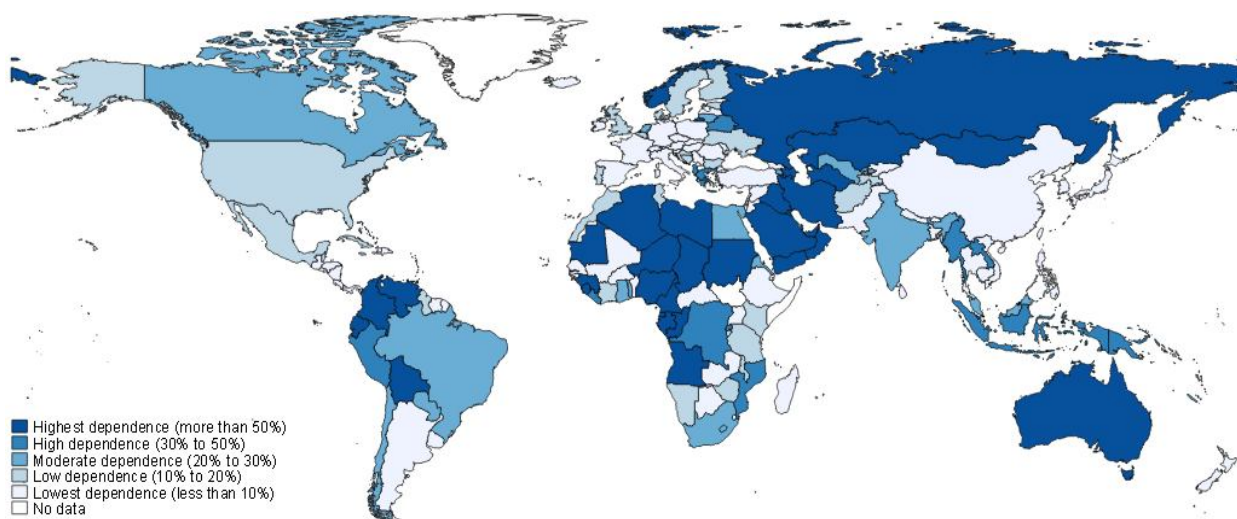
Хоча багато країн прагнуть диверсифікувати свій експорт, сільське господарство і природні ресурси, як і раніше, являють собою велику частку експортних кошиків багатьох країнах, що розвиваються. Дослідники вивчають залежність економік країн від експорту товарів сільського господарства за індексом залежності (рис. 5.). Простежується висока залежність від експорту товарів сільського господарства країн Латинської Америки та окремих країн Африки.

Рис. 5. Індекс впливу експорту товарів сільського господарства на економіку країни в 2014 р.

Джерело: [6].

Окрім залежності від товарів сільського господарства також розраховують залежність від природних ресурсів. Товарна залежність стає все більш очевидною для країн експортерів енергоресурсів на Близькому Сході, для постачальників сировинних матеріалів в Африці, Австралії, Південній Америці (рис. 6.).

Рис. 6. Індекс впливу експорту природних ресурсів на економіку країни в 2014 р.

Джерело: [6].

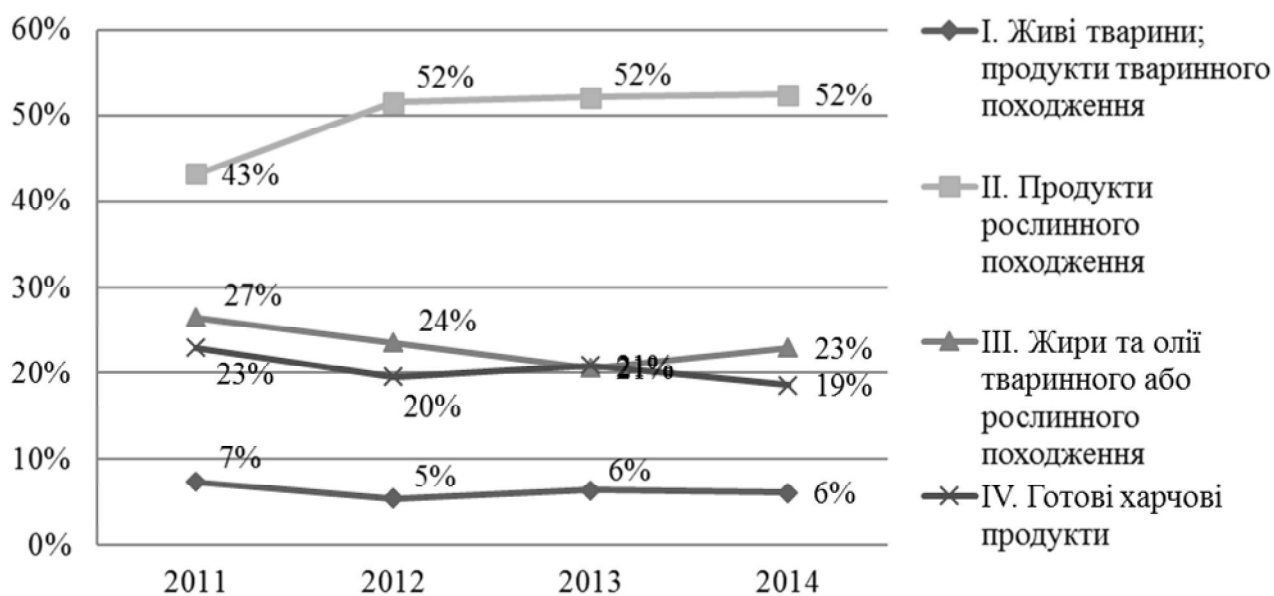
У розвитку міжнародної агропродовольчої торгівлі можна простежувати тренд збільшення виробництва органічної продукції. Безпека харчування наразі стає питанням першої важливості в усіх країнах світу, проводиться багато досліджень щодо впливу різноманітних хімічних добрив, впливу на людину генномодифікованих товарів. Новий вид агропродовольчої продукції – генетично-модифікована з'явився під впливом НТП, і наразі

становить значний сегмент у світовому товарообігу. Варто зазначити, що основною метою аграрних науково-дослідних робіт стало не стільки отримання більшої кількості продовольства, скільки одержання інших якісних його характеристик [7]. Також олійні культури, пальмова олія і фуражне зерно продемонстрували потужний приріст в попередньому десятилітті, через зростаючий попит на біопаливо.

В період інтеграції України в світову економіку та поглиблення відносин з ЄС, агропродовольча сфера економіки потребує постійної підтримки з боку держави. Надзвичайно актуальним стає питання нарощення експорту та розвитку експортного потенціалу виробників. Експортні операції є важливим джерелом надходження коштів і формування доходів держави і підприємств, підвищення економічного добробуту та поліпшення рівня життя населення.

Аграрне виробництво завжди залишалось сильною стороною економіки України і сальдо торговельного балансу імпорту та експорту товарів сільського господарства за останні роки було позитивним. Загалом Україна експортувала сільськогосподарської продукції у 2014 р. на суму понад 16 млрд. дол. США, що склало 30% загального експорту країни, тоді як імпорт становить лише 6 млрд дол. США [8].

У дослідженні здійснено аналіз динаміки товарної структури експорту сільськогосподарських продуктів, що певною мірою дозволяє визначити реалізований експортний потенціал і перспективні експортоорієнтовані групи товарів. Найбільшу частину експорту аграрного сектору вже протягом трьох років складає рослинництво 52% на суму більше 8,7 млрд дол. США, 23% становить експорт жирів та олій рослинного і тваринного походження на суму 3,8 млрд дол. США (рис. 6.). Готові харчові продукти склали 19% в 2014 р. (3,1 млрд дол. США), тоді як експорт живих тварин та продуктів тваринного походження є найменшою категорією в 6% і становить лише 1 млрд дол. США, що пояснюється попитом на продукцію на вітчизняному ринку та складністю виходу на зарубіжні ринки.

Рис. 6. Товарна структура експорту сільськогосподарських продуктів України у 2011-2014 рр., %

Джерело: побудовано на основі [8].

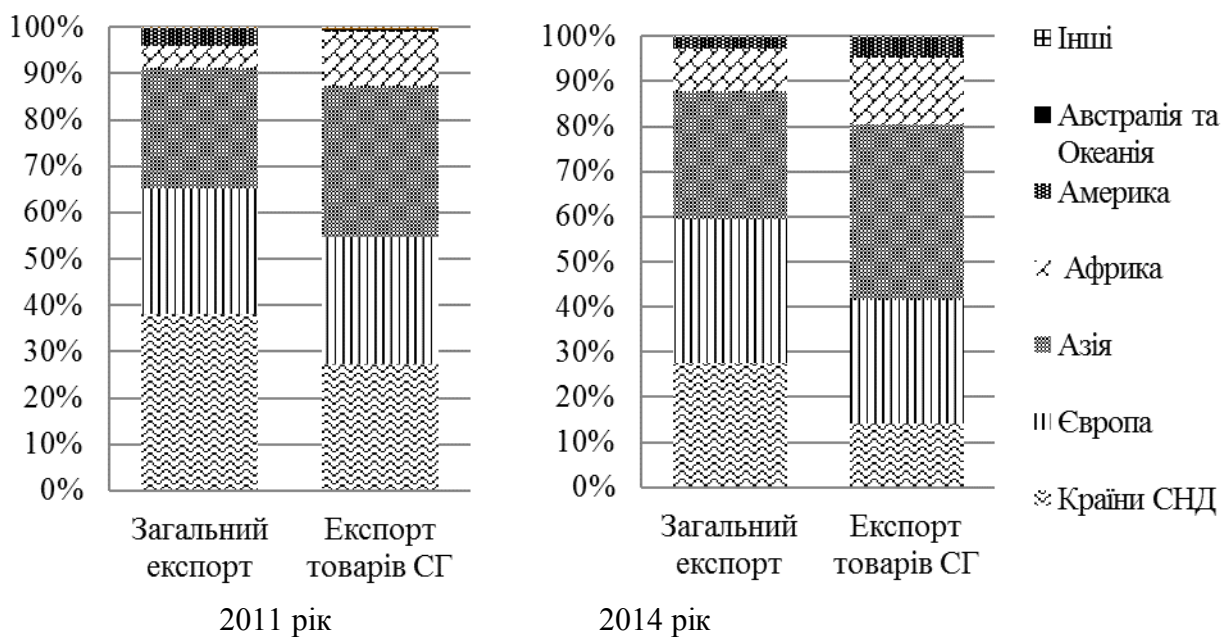
Загалом вивчаючи аграрний сектор України в дослідженні був проведений PESTLE – аналіз країни, оскільки розвиток економіки в Україні дуже тісно пов'язаний з політичною стабільністю, законодавчою базою та впровадженням нових технологій (табл. 1).

PESTLE – аналіз експортного потенціалу аграрного сектору України

	Переваги	Недоліки
Political	<ul style="list-style-type: none"> -Підписання угоди про Асоціацію з ЄС та меморандум про взаєморозуміння щодо Діалогу з аграрних питань між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії «Сільське господарство та розвиток сільської місцевості»; -Політика державної підтримки нарощування зерновиробництва; -Продовження торгівельних преференцій від ЄС до 2016 року; -Співпраця з міжнародними інституціями (ФАО та ін.) 	<ul style="list-style-type: none"> -Нестабільна політична ситуація в країні; -Надмірний вплив політичних факторів; -Військова інтервенція з боку Російської Федерації; -Відсутність достатнього рівня наукового обґрунтування економічних реформ; -Поширення практики вжиття обмежувальних та протекціоністських заходів з боку окремих країн та провідних транснаціональних корпорацій
Economic	<ul style="list-style-type: none"> -Введення системи аграрних розписок; -Фіксований сільськогосподарський податок; -Експорт зерна проводиться до 90 країн світу 	<ul style="list-style-type: none"> -Складна система реєстрації прав оренди земель сільськогосподарського призначення; -Малоефективна система логістики; -Низький рівень державної підтримки; -Негативний інвестиційний імідж країни; -Низький рівень капіталізації прибутків; -Нецільове використання амортизаційних фондів; -Відсутність дієвих механізмів страхування інвестиційних ризиків; -Здійснення розрахунків з експортних операцій через офшорні компанії та ухилення від податків
Social	<ul style="list-style-type: none"> -Понад 14 мільйонів українців проживають у сільській місцевості; -Більше 3,6 мільйонів громадян зайняті у сільськогосподарському виробництві; -Зростання престижу роботи аграріїв 	<ul style="list-style-type: none"> -Розвиток великих агрохолдингів створює ризик збільшення безробіття на селі; -Необхідність реформування аграрної науки та освіти; -Одна з найнижчих середніх заробітних плат у галузі сільського господарства
Technological	<ul style="list-style-type: none"> -Зростання інтересу до виробництва екологічно чистої с.-г. продукції, вирощеної за принципом органічного землеробства; -Імпорт інноваційної техніки та технологій, що знижує собівартість; -Часткова інформатизація с.-г. 	<ul style="list-style-type: none"> -Відсутність законодавчої бази, що регулює ГМО; -Технологічна застарілість більшості підприємств; -Переважає екстенсивний спосіб виробництва с.-г. продукції; -Низький рівень ефективності в галузі
Legal	<ul style="list-style-type: none"> -Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.; -Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. 	<ul style="list-style-type: none"> -Низький рівень правового та судового захисту прав інвесторів; -Незавершеність земельної реформи; -Недостатній розвиток національних систем сертифікації і контролю якості експортної продукції
Environmental	<ul style="list-style-type: none"> -70% території України займають с.-г. угіддя, понад 17% – ліси і лісовкриті площі; -Сприятливий клімат; -Великі запаси чорнозему; -Значна забезпеченість водними ресурсами; -Вигідне географічне розташування країни 	<ul style="list-style-type: none"> -Внесення недостатньої кількості органічних добрив; -Зменшення родючості ґрунтів за останні 20 років на 3,14%; -Повсюдне недотримання сівозмін; -Неконтрольоване зниження рівня ґрунтових вод; -Деградація земель внаслідок ерозії, забруднення, втрати родючого шару; -Значна територія радіаційно забруднена

Джерело: власні дослідження

У дослідженні вивчено географічну структуру експорту України, виділено три основні регіони – це країни СНД, Європа та Азія (рис. 7.). У світовому вимірі Україна веде експортні й імпорتنі операції з агропродовольчими товарами із 117 країнами на різних сегментах світового ринку: азійському, європейському, африканському, країн СНД та інших країн [10].

Рис. 7. Географічна структура експорту України в 2011 р. та 2014 р., %

Джерело: побудовано на основі [8].

За даними 2011 р. на СНД припадало 38,5% від загального експорту та експорту товарів аграрного виробництва 27,4%; відносно Європи, то відсоток від загального експорту та експорту товарів сільського виробництва майже однаковий і склав 27%. Третім важливим регіоном є Азія, на яку припадало 26% загального експорту в 2011 р. і майже 33% сільськогосподарського.

Україна починає географічно переорієнтовувати свій експорт агропродовольчих товарів. Так, досліджуючи статистичні дані 2014 р. помітно, що країни СНД становлять лише 27% загального і 14% сільськогосподарського експорту, тоді як в Європі ці показники стали 32% і 27% відповідно. За чотири роки Україна суттєво розширила свій доступ на азіяський ринок і тепер цей регіон займає 28% загального експорту і 39% товарів сільського господарства.

Проте головним питанням нарощування кількості експортованої продукції залишається питання визнання українських товарів як якісних та безпечних для вживання в усіх країнах світу. Потрібно докласти чималих зусиль у цій сфері аби повністю гармонізувати законодавство України, також важливе формування культури саморегулювання ринку. Ринки розвинених країн самоорганізовані і відповідальність за зміни ринку в позитивному чи негативному аспекті лежить на самих виробниках, такий підхід є одним з основних в їх функціонуванні. Також важливим є встановлення національного стандарту виробництва, у виконанні якого були б зацікавлені всі учасники ринку.

Зважаючи на сприятливі для сільського господарства природно-кліматичні умови і наявну сировинну базу в Україні, держава стала лідером світу за вирощуванням вишні та соняшникового насіння, посідає третє місце за вирощуванням смородини, четверте за агрусом та картоплею. Входить до десятки виробників грецьких горіхів, гірчиці, кукурудзи, моркви, огірків і корнішонів, жита, капусти, малини, цукрового буряка, ячменю, абрикосу, гороху, рапсу, черешні, насіння льону, соєвих бобів, часнику та пшениці [11]. Проте далеко не всі товари, що виробляють на території України експортуються, більша частина з них використовується для споживання в межах країни. Головними експортними категоріями України є соняшникова олія, кукурудза, ячмінь, яйця висушені (яєчний порошок), соя, натуральний мед, пшениця та жито [12].

Для ефективного розвитку українського виробництва потрібно формувати експортну стратегію розвитку країни зважаючи на майбутні тенденції розвитку світового обігу

товарами. Вчені прогнозують перерозподіл часток сільськогосподарського виробництва з розвинених країн на країни, що розвиваються. В майбутньому ці країни боротимуться за місце лідерів на агропродовольчому ринку. Очікується, що Латинська Америка та Східна Європа стануть головними рушіями розвитку сільського господарства, ефективність рослинництва в цих регіонах має суттєво зрости, а поголів'я тварин розшириться. Країни пострадянського простору, за раціонального розподілу ресурсів, мають всі шанси стати головними гравцями та операторами ринку зерна. Посівна площа світу, за прогнозами, залишиться без змін, тож варто звернути увагу на підвищення врожайності на ефективність використання земель. Поголів'я худоби зростатиме через високий попит на якісне м'ясо, тож вітчизняним виробникам потрібно звернути увагу на цей напрям розвитку.

Щодо розвитку сільського господарства Азії, то найближчим часом у регіоні зростатиме попит на якісну продукцію. Особливо це стосується Китаю, який продовжує відзначатися швидким економічним зростанням і розвитком. Разом із тим, очікується сповільнення зростання виробництва через наближення ефективності до максимально можливої. Так, приріст рису впаде до 1% на рік, а вихід м'яса птиці – до 3% щороку. Найбільш дефіцитними продуктами в регіоні будуть цукор і деякі злакові. Головною перешкодою для розвитку регіону є обмеженість в площі і водних ресурсах, тож країни регіону можуть збільшити імпорт продовольства для задоволення зростаючих потреб споживання [13].

У країнах з високим рівнем доходу Західної Європи та Океанії, очікується дуже повільне зростання, власне як і протягом минулих 10 років. Екологічні проблеми та обмеженість в орних землях впливають на формування поточної політики ведення сільського господарства. Наразі в західноєвропейських виробників є завдання підвищити конкурентоспроможність товарів та зберегти приріст виробництва. Проте для розвинених країн наростити виробництво можливо тільки через інтенсифікацію виробництва та впровадження нових технологій, що вимагають великих інвестицій в науку. Країни зменшують посівні площі багатьох культур, намагаючись забезпечити зростання виробництва за рахунок підвищення ефективності. Така стратегія розвитку є наслідком економічних реформ САП ЄС (спільна сільськогосподарська політика країн Європейського союзу) і спрямована на підвищення ринкової орієнтації виробництва. В Австралії та Новій Зеландії зростання буде зумовлене збільшенням попиту на продукцію тваринництва, в першу чергу яловичини та молочних продуктів, але високі валютні витрати обмежать конкурентоспроможність товарів [14]. Негативними тенденціями, здатними стримувати подальше нарощування світового виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства, названі: обмеженість як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються, площ земель, придатних для ведення сільського господарства, що пов'язано з високим рівнем урбанізації та необхідністю збереження лісових масивів; екологічні ускладнення у зв'язку з подальшим втягненням в оборот незадіяних земель; обмеженість водних ресурсів; скорочення фінансування сільгоспвиробництва.

Висновки. За роки незалежності в Україні відбувалася лібералізація та інтенсифікація агропродовольчого виробництва. Країна зберегла свої позиції на ринку, проте в кризових умовах агропродовольчий сектор економіки потребує термінового втручання та інвестицій задля забезпечення надходження валютної виручки до країни, що компенсувала б втрати на інших ринках. Стабілізація та розвиток економіки в нових географічних напрямках є наразі одними з найважливіших завдань для уряду, адже Україна обмежує свої торговельні відносини з Російською Федерацією, що була одним з найбільших споживачів. Зважаючи на сучасні глобальні тренди в розвитку агропродовольчого виробництва вітчизняні виробники мають орієнтуватися на ринки ЄС, Азії та Африки, розширювати органічне землеробства та впроваджувати міжнародні стандарти якості.

Список літератури

1. FAO Statistical Yearbook 2010 [Електронний ресурс] // FAO. – 2011. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/015/am081m/PDF/am081m00b.pdf>.

2. Trade statistics for international business development [Электронный ресурс] // International Trade Center – Режим доступа : http://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx.
3. Agricultural trade in 2013 : EU gains in commodity exports [Электронный ресурс] // European Commission. – 2014. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/map/2014-1_en.pdf.
4. Exports: Commodities by regions [Электронный ресурс] // FAOSTAT – Режим доступа : http://faostat3.fao.org/browse/rankings/commodities_by_regions_exports/E
5. Imports: Commodities by regions [Электронный ресурс] // FAOSTAT – Режим доступа : http://faostat3.fao.org/browse/rankings/commodities_by_regions_imports/E
6. Key Statistics and Trends in International Trade 2014 [Электронный ресурс] // UNCTAD. – 2014. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab2014d2_en.pdf
7. Ганначенко С. Л. Основні тенденції аграрного експорту України [Електронний ресурс] / С. Л. Ганначенко // ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. – 2010. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/2_104062.doc.htm
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Кундицький О. О. Чинники розвитку підприємств аграрного сектора України / О. О. Кундицький, Н. С. Чопко // Экономика и управление. – 2012. – №6. – С. 54–58
10. Яценко О. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків / Ольга Яценко // Міжнародна економічна політика. – 2013. – Вип. 2. – С. 66-100 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Мер_2013_2_6.pdf
11. FAOSTAT [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://faostat.fao.org>
12. Trade Map, List of exporters for the selected product [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx
13. Key Statistics and Trends in International Trade 2014 [Електронний ресурс] // UNCTAD. – 2014. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab2014d2_en.pdf
14. Agricultural Outlook 2011-2020 [Електронний ресурс] // OECD-FAO. – 2011. – Режим доступа : <http://www.agri-outlook.org/48202074.pdf>

Глобальные тренды развития агропродовольственного рынка: перспективы для Украины

О. Н. ЯЦЕНКО

доктор экономических наук, профессор кафедры международной торговли

Н. Г. НЕВЗГЛЯД

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

Проанализирован мировой рынок торговли агропродовольственной продукцией, определены основные участники рынка и исследовано место Украины в мировом обороте товаров питания. Рассмотрены глобальные тенденции в развитии сельского хозяйства и сформировано направления реализации экспортного потенциала аграрного сектора Украины в условиях кризиса и глобальных изменений.

Ключевые слова: глобальный рынок, сельское хозяйство, торговля агропродовольственной продукцией, конъюнктура рынка, экспортеры, импортеры

The global trends of the agri-food market: the prospects for Ukraine

O. M. YATSENKO

Doctor of Economics, Professor of International Trade Department

N.H. NEVZGHLIAD

Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

In article analyzed the trade on world agri-food market, determined the basic participants of the market and explored the place of Ukraine in the global circulation of foodstuffs. Examined global trends of the agriculture development and shaped the direction of export potential realization of Ukrainian agricultural sector in conditions of crisis and global changes.

Keywords: global market, agriculture, agro-trade products, market conditions, exporters, importers